

DE RINGEN VAN FORMERUM

door

H. J. DE FEYFER

(Terschelling)

(pl. IX)

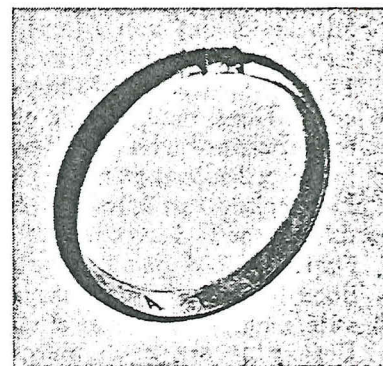
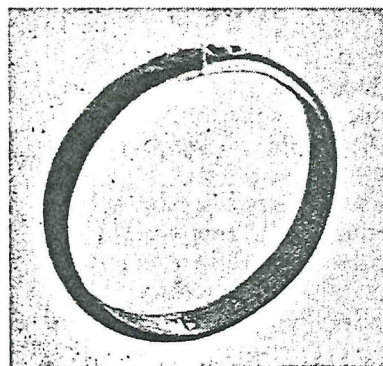
Enige jaren geleden werd er op een stuk bouwland onder Formerum, op het eiland Terschelling, een zilveren ring gevonden met aan de binnenzijde, in romeinse letters, ingeslagen „S BARNARDVS”. Al spoedig bleek dat vlak na de oorlog op het zelfde terrein een soortgelijke ring aan de punt van een egge was blijven steken. Deze laatste ring, ook van zilver, was iets platter en breder dan de eerst genoemde. De inscriptie en het ingeslagen lettertype waren volkomen gelijk.

Met behulp van een paar oude kaarten en een proefgraving ter plaatse kon worden vastgesteld, dat op de vindplaats vroeger een kapel, genaamd „Vive Porte”, heeft gestaan. Deze kapel, met kerkhof, komt nog voor op een kaart van Terschelling, getekend door Sybrandt Hansz., gecommiteerd landmeter van West Friesland, in 1621. De vindplaats was dus een voormalig kerkhof.

Op Ameland bleek ook een S BARNARDVS-ring te zijn gevonden, deze bevindt zich thans in het Fries Museum te Leeuwarden. De vindplaats van de Amelander ring was geen kerkhof en van het terrein was historisch niets bekend. Het stuk is weer gelijk aan het eerst genoemde Terschellinger exemplaar.

Het heeft enige jaren moeten duren, eer we achter de herkomst van deze ringen kwamen, maar door een vriendelijke en waardevolle vingerwijzing van Prof. Dr. J. J. M. TIMMERS, directeur van het Limburgs Provinciaal Museum te Maastricht, mocht het uiteindelijk gelukken de hele ringenhistorie terug te vinden. Prof. TIMMERS vestigde nl. de aandacht op een artikel van de hand van Pater Steph. Dirne O.C.R., in het gedenkboek van de 800-ste sterfdag van de Heilige Bernardus van Clairvaux. Uit dit voortreffelijk gedocumenteerd artikel is de herkomst van onze ringen duidelijk geworden. We zullen trachten in het kort de historie van de ringen weer te geven.

Gaan we dus eerst eens na wie S BARNARDUS was. Hier toe moeten we een stukje geschiedenis van de Cistercienser orde aanhalen, want de H. Bernardus van Clairvaux is de grote promotor van deze strenge orde geweest. De abt Robertus, van het Benedictijnenklooster te Molesme, wilde tegen het einde van de XIe eeuw in zijn klooster een stipter naleven

Foto's Dr. A. B. van Deinse, Overschie

Afb. 1. De ring van Formerum. Het oppervlak is glad, wat op de foto een versiering lijkt zijn de knopen van de twee draden waaraan de ring hangt.

naar Jacob Heeres 1556

de kapel
Vive Porte
Formerum
1556

Afb. 2. De kapel „Vive Porte”, naar een tekening, voorkomende op de kaart van Jacob Heeres, getekend in 1556. Ook de andere kaarten, waarvan de copieën in het archief van Terschelling berusten, geven dezelfde voorstelling: o.m. de zadeldaktoeren en de rechthoekige koor-sluiting. Het is wel toevallig dat dit de typische wijze van bouwen van Cistercienser kapellen is.

van de kloosterregels doorvoeren. Toen hij terbij op grote tegenstand stuitte verliet hij, met 20 medestanders, het klooster. Zij trokken naar het woud van Citeaux (Cistercium), nabij Dyon. Hier bouwden de kloosterlingen een bescheiden kapelletje, dat aan Maria gewijd werd. Zelf leefden ze in lemen hutten rondom hun heiligdom. Abt Robertus, die in 1111 overleed, werd dus de stichter van de Orde Cistercium. Deze orde kwam echter pas tot volle ontwikkeling, toen Bernard van Clairvaux zich met zijn 30 jonge ridders in de orde liet opnemen (1112).

Hij stichtte een klooster te Clairvaux, waar hij zelf in 1115 tot abt gewijd werd. Abt Bernardus legde een weergalozes ijver aan de dag; hij reisde, al predikend en zieken genezend, door heel het tegenwoordige Frankrijk en België, waar hij vele nieuwe kloosters stichtte. Onder het gemene volk had Bernardus een grote naam als genezer van mens en dier, maar ook op geestelijkheid en adel had hij, door zijn groot Godsvertrouwen, zijn heldere inzichten en zijn overtuigingskracht, een zeer grote invloed. Zo werd, door zijn toedoen, het schisma van 1130-38 bijgelegd, ook was hij de voorbereider van de tweede kruistocht in 1147. Bernardus van Clairvaux is zeker een van de grootste figuren van de middeleeuwen geweest. Op 20 augustus 1153 overleed hij in Clairvaux.

Heel in het kort is dit de geschiedenis van "S BARNARDVS,,. Dat er van deze stralende figuur uit de middeleeuwen reeds vrij spoedig reliquieën werden aangetroffen, was in die tijd haast vanzelfsprekend.

Om nu de ringenhistorie weer op te nemen, moeten we weten dat op het einde van de XIIIe eeuw het dak van de kerk van Clairvaux in slechte conditie begon te verkeren. Koning Edward I van Engeland liet op zijn kosten het dak met lood beleggen. Uit dankbaarheid schonk de abt van Clairvaux toen een Bernardus-reliquie aan Edward. Dit bestond uit een vingerlid met nagel, en de abt verstrekte er tevens een authenticiteitsverklaring bij. Het reliquie ging toen dus naar Engeland.

Toen Jan I, hertog van Brabant, in 1296 een eega voor zijn zoon Jan II zocht, viel de keuze op prinses Margaretha, de dochter van de Engelse koning Edward. Als afgezant van de hertog werd de abt van de Abdij „St. Bernaerds opt Scheldt“, Henricus de Melbroek, naar koning Edward gezonden. Blijkbaar was Zijne Majesteit zeer met dit bezoek ingenomen, want hij schonk bovengenoemde reliquie, met de authenticiteitsverklaring, aan abt Henricus. Het vingerlid van Sint Bernardus verhuisde dus naar het klooster „Sint Bernaerds opt Scheldt“ in Vlaanderen (Antwerpen-Hemixem).

Het reliquie werd in een zilveren hand gemonteerd en in de abdijkerk bewaard.

In 1673 geeft Caspar Verstockt ons een beschrijving van het gebruik van het reliquie. Hij schrijft daarover in zijn boekje „Opcomste ofte Stichtinghe der Maeghden cloosters van de Heilige Ordre van Citeaux in Nederlandt“: „desgelijks ook in onse abdij van Sinte Bernaerds op het Scheldt, eenen kasuivel ende in een zilveren handt het opperste lid van zijnder vingeren daer gouden ende silveren ringen aen gewijt worden tot een geestelijcke remedie voor de cortse, op wiens Octave en besonderlijk op den feestdag van den Heiligen Bartholomeus (24 aug. - d. F.) alhier grooten toeloop van volck met groote devotie geschiet.“ — Op 24 augustus 1699 (S. Bartholomeusdag) werd het reliquie met de zilveren hand uit de abdijkerk gestolen, nooit heeft men er iets meer van vernomen.

Keren we nu weer naar Terschelling terug, dan kunnen we met vrij grote zekerheid zeggen dat de op Formerum gevonden ringen gewijd zullen zijn aan het door Caspar Verstockt beschreven reliquie. De grote vraag blijft nu natuurlijk nog: hoe komen die ringen op het Formerummer kerkhof? We kunnen hieromtrent slechts gissen.

Uit geen enkele bron blijkt dat er op Terschelling een Cistercienser nederzetting is geweest. Ook het vinden van de ringen lijkt me hiervoor geen bewijs. De Terschellingers zijn door alle eeuwen heen zeevaarders geweest en het ligt vrij voor de hand dat deze mensen, op hun reizen naar Antwerpen, hun ring aldaar lieten wijden. Een andere mogelijkheid is, dat de Friese abten ter gelegenheid van het Generaal Kapittel in Citeaux per schip naar Antwerpen reisden en verder over land trokken naar hun moederklooster. Ik kan me indenken dat de ringen door hen, ter verspreiding onder de Friese bevolking, in meerdere exemplaren zijn meegenomen. De mogelijkheid dat de ringen afkomstig zijn van schipbreukelingen, wil ik ook niet uitsluiten.

Zijn de ringen niet van schipbreukelingen afkomstig, dan is de periode waarin ze op Terschelling zijn gekomen ongeveer vast te stellen. Naar mijn mening ligt deze tussen ongeveer 1480 en 1578. De gebruikte romeinse letters komen nl. vóór 1480 niet voor, tenminste voorzover ik hier kan nagaan. En het einde van de periode wordt ingeluid door de komst van de Watergeuzen op Terschelling, die hier van 1569 tot 1574 hun hoofdkwartier opsloegen. De altaren verdwenen uit de kerken en kapellen, en de geestelijkheid werd verbannen. Het zou echter nog tot 1578 duren, eer er een Gereformeerd predikant werd gezonden.

Dat Rome getracht heeft, na het vertrek van de Geuzen zijn

verloren invloed terug te winnen, blijkt uit een besluit van de Provinciale Synode van Holland, waarbij de hulp der H.H. Staten wordt ingeroepen om „den paep die hem selfs onchristelijk op den eylande Schellink heeft ingedrongen aldaer van den dienst te weren” (1578). Goed 80 jaar later schrijft de bekende Jacob de la Torre in zijn rapport naar Rome, dat Terschelling toen (1656) geheel van Katholieken was verlaten. Na het jaar 1578 zullen de ringen dus niet door de Terschellingens zijn gedragen.

Het gebruik van dit soort devotieringen is waarschijnlijk algemeen geweest, want op verschillende plaatsen in Friesland zijn koperen ringen gevonden met de inscriptie „S BONEVAS”, „S BONEVASI” en „S BONEVASIUS”.

Indien iemand iets meer over deze ringen, of over vondsten van S BARNARDUS-ringen weet, zal ik dat gaarne vernemen.

Terschelling, januari 1959.

Gem. Museum „t Behouden Huys”

TER HÄGEN, HET DERDE HUIS VAN DRIEHUIS?

door

J. K. DE COCK
(’s-Gravenhage)

In Westerheem III (1954), p. 4, oppert CALKOEN de veronderstelling, „dat oorspronkelijk de naam Driehuis zijn ontstaan heeft te danken aan de drie middeleeuwse huizen op de luchtfoto zichtbaar, te weten: Velsen, te Wissen en een derde, waarvan wij de naam nog niet kennen”.

Nu loopt tussen de drie middeleeuwse huizen de Hagelingerweg en dichtbij het huis, waarvan wij de naam niet kennen, lag de buitenplaats Hageveld. Voorts zijn enige edellieden bekend met de naam Uytenhagen. Albertus de Uten Haghe wordt genoemd in 1213 en 1215 (Fontes Egm. 244, 245). Hij is omstreeks 1230 gestorven (Oorkondenboek Holland I, no. 319). Scholtens noemt in zijn boek „Uit het verleden van Midden-Kennemerland”, p. 77, een Gerrit Utenhaghe uit Velsen. Deze Gerrit Utenhaghe leefde in de 2e helft van de 14e eeuw. En Philips van Bourgondië gaf in 1448 aan Gerrit Willemszoon Uytenhage een huis te Akerslōot in eigendom. Ook deze Gerrit Uytenhage woonde te Velsen (Alg. Rijksarchief, Leenk. Holland, Principium f. 2).

Uit deze gegevens zou ik de gevolgtrekking willen maken, dat het derde huis te Driehuis zeer goed mogelijk „ter Hagen” heeft geheten. Een nader onderzoek in de archivalia zal hier misschien meer aan het licht brengen.